

JIŘINA ŠIKLOVÁ: VYHOŠTĚNÁ SMRT. PRAHA: KALICH, 2013.

Seriózně pojatých, poutavých a současně přínosných knih o smrti a umírání asi nikdy nebude dost, a proto je více než dobře, že se v druhé polovině minulého roku objevila na pultech knihkupectví nová práce významné české socioložky Jiřiny Šiklové s názvem *Vyhoštěná smrt*.

Již pouhý název knihy jednoznačně vypovídá o vztahu dnešního moderního člověka ke smrti vlastní i svých blízkých. Smrt je podle autorky zpravidla vnímána jako nevítaný host, jako něco, co se snažíme ze svých životů i mysli eliminovat nebo alespoň dočasně vytěsnit. Bez zajímavosti není ani přiléhavé označení smrti adjektivem *vyhoštěná* v názvu knihy, neboť, jak je známo, vyhoštění čili exkomunikace ve starších a jednoduchých společnostech znamená smrt, jelikož člověk není schopen ve volné přírodě bez pomoci déle přežít. Vyhoštěním tak jako bychom usilovali o stejný ortel nad smrtí. Do značné míry tento náhled souvisí s racionalitou a individualismem dneška v opozici k dobám, kdy měl člověk spolehlivější oporu ve víře a lidském společenství. V marné snaze o popření vlastní smrtelnosti nás utvrzují i výsledky vědeckého zkoumání a rozvinutá zdravotní a sociální péče, jejichž důsledkem jsou příznivé demografické poměry včetně prodlužující se délky života.

Zastíráním a vyhýbáním se smrti však pouze posilujeme naše obavy z ní, neboť právě neznámé v nás vzbuzuje pocity beztvaré úzkosti. Jako by tedy nestačila nejistota pramenící z povahy smrti jako takové, jelikož skutečně nikdo z nás neví a nemůže vědět, jak smrt subjektivně probíhá a co po ní, pokud vůbec něco, následuje. Takto tedy produkujeme jakýsi strach ze smrti „na druhou“. Přispívá k němu i fakt, že smrt již není v dnešní době přirozenou součástí našich životů, jak tomu bylo v minulosti. Umírání se dnes odehrává za zdmi nemocnic a ústavních zařízení, daleko od nás a našeho sebezpřesvědčování, že „oni“ to „tam“ umí nejlíp.

Samozřejmě takové pocity a dojmy nelze absolutizovat a, jak podotýká sama autorka, v poslední době dochází k pozitivním změnám a trendům i v našem prostředí. Stačí připomenout přínos hospicového hnutí pro humanizaci podmínek umírajících a jejich blízkých za současného vysokého standardu zdravotní a ošetrovatelské péče. Ostatně i vznik nejrůznějších knih a příruček, jakou je i tato práce Jiřiny Šiklové, ukazuje, že téma smrti již nemusí být nutně synonymem tabuizace. Přesto je nadále potřeba připomínat, aktualizovat a uvádět na pravou míru nejrůznější informace související s touto problematikou.

Tématicky je autorčina útlá knížka, čítající 127 stran, pojata relativně extenzivně a zahrnuje většinu otázek a fenoménů, které se smrtí bezprostředně souvisejí. Jen velmi přibližně můžeme hovořit o členění knihy do tematických okruhů, neboť autorka se k jednotlivým otázkám průběžně vrací a nahlíží je z jiných úhlů či v odlišném kontextu. Přesto některá klíčová témata v knize vysledovat lze. V první řadě je to jakýsi obecnější pohled na smrt jako fakt a determinantu, která zásadním způsobem ovlivňuje a spoluurčuje život člověka, na rozdíl od jiných živočichů. Patří sem takové otázky, jako je ku příkladu vědomí smrti, smysl života a smrti, „dobrá smrt“, rozličné dimenze smrti (biologická, metafyzická, sociální), touha po věčném životě, naše představy o smrti a o tom, co po ní následuje — ať už je to posmrtný život anebo sotva představitelné „nic“ — či strach ze smrti. Druhým, velmi významným motivem knihy je umírání a odchod blízkého člověka. Jde o taková subtémata, jako je přístup

a péče o umírající, reakce na sdělení infaustní diagnózy (Kübler-Rossová), preference a realita toho, kde a jak si lidé přejí umírat, aneb smrt v institucích versus smrt doma, paliativní péče, rekapitulace života a vzpomínání, obviňování a sebeobviňování, odpuštění, integrita a zoufalství (Erikson) a v neposlední řadě smutek a truchlení. Velmi přínosné jsou v této souvislosti i některé rady, které autorka čtenáři s laskavostí nabízí. Třetí oblastí zájmu jsou některé praktické záležitosti a rituály, které smrt provázejí. Náleží sem pohřbívání a hřbitovy či otázky poslední vůle (závěti), smutečního oznámení (parte) a samotného pohřebního obřadu. Červenou nití či určitým horizontálním tématem, které se line kontinuálně celým textem, je změna pohledu na smrt a umírání v dnešní západní civilizaci v kontrastu k době minulé, ať už jde o soudobé dějiny či hlubší minulost, a jak se toto projevuje v našem uvažování a jednání ve vztahu ke smrti.

Stručně řečeno se v textu organicky mísí dvě komplementární úrovně vztahu ke smrti a umírání, byť autorka je takto explicitně neodděluje. První je vztah „já a smrt“, tedy jak každý z nás v průběhu života smrt vnímá, jak o ní smýšlí, jak si ji představuje a třeba i jak se na ni připravuje. Druhou úrovní je pak relace „já a smrt druhého“, kdy se ocitáme v roli osoby, které umírá někdo blízký. Takovému člověku jsme v ideálním případě nablízku, hovoříme s ním a pečujeme o něj v jeho posledních chvílích, abychom se následně stali pozůstalými a byli nuceni smířit se s jeho nevyhnutelným skonek. A právě to, jak pojmáme vlastní smrtelnost, ovlivňuje náš přístup ke smrti svých blízkých a naopak.

K tématu smrti a umírání lze přistupovat prizmatem nejrůznějších vědních oborů, ve své podstatě je ale tato problematika nutně interdisciplinární a autorka k ní tak i přistupuje. Ve svém textu se opírá o práce význačných vědců i umělců, činí tak však pouze, aby dokreslila svůj osobitý výklad a přístup. Jiřina Šiklová působila dlouhá léta v oblasti geriatric a gerontologie — také její předchozí knihy mají k těmto oborům blízko, připomeňme *Deník staré paní* a *Dopisy vnučce* — a její erudice pro napsání takto koncipované knihy je mimo jakoukoli pochybnost. Také její životní zkušenost je zárukou, že pohled na toto nesnadné téma bude v jejím podání nejen odborně fundovaný, ale i moudrý.

Jakou knihou tedy *Vyhoštěná smrt* je? V první řadě je třeba čtenáře upozornit, že se nejedná o text striktně odborný či akademický, ale svým pojetím spíše esejistický nebo populárně-naučný. Autorka patrně zamýšlela, aby byla kniha přístupná širokému spektru potenciálních čtenářů. Tomuto účelu je přizpůsoben i použitý jazyk. Jiřina Šiklová píše čtivě, srozumitelně a fundovaně a současně se záviděníhodnou lehkostí. V kontextu zvoleného tématu stojí za zmínku i citlivost, se kterou je téma pojato, bez nadbytečného patosu či sentimentu.

K poutavosti celého textu přispívá podle mého názoru i neobvyklá struktura knihy. Ta je členěna do zhruba pětadvaceti stručných kapitol, které jsou vzájemně provázány a tvoří velmi kompaktní celek. Je až s podivem, nakolik se autorce podařilo sepsat text stručný a současně velmi hutný, pokud jde o prezentovaná témata široké thanatologické problematiky. Skutečně si lze vybavit málokterou otázku související se smrtí, jíž by se autorka alespoň stručně nevěnovala. Avšak tím, co nejvíce přispívá ke svižnosti, ano svižnosti, knihy o zdánlivě pochmurném tématu, je skutečnost, že každá z kapitol je uvozena vzpomínkou či jakýmsi dialogem se svým druhým já či fiktivní postavou, ve kterém autorka navozuje určitý aspekt tématu anebo jej dopl-

ňuje o nejrůznější postřehy či reminiscence. Nijak to však neubírá celému textu na jeho celistvosti. Naopak je sympatické, že je autorka ochotna svléci svůj „bílý plášť“ profesionality a podělit se se čtenářem o vzpomínky z dětství, asociace, jež v ní smrt vyvolávala, i připomenutí smrti svých blízkých, jako je otec, matka či babička. To dodává knize další, veskrze lidský rozměr.

Čtenáři, který není s námětem knihy dosud hlouběji obeznámen, a předpokládám, že takových bude nemalá část, bude jistě nápomocen i závěrečný seznam doporučené četby, kde autorka uvádí některé knihy takových „klasiků“ jako jsou Viktor E. Frankl, Elisabeth Kübler-Rossová či Irvin Yalom. Z domácích autorů pak stojí za zmínku Helena Haškovcová, Zdeněk Kalvach, Marta Munzarová anebo Marie Svatošová. Práce některých z nich a mnohých dalších zmiňuje autorka i v samotném textu své knížky.

Závěrem si troufám říci, že kniha Jiřiny Šiklové *Vyhoštěná smrt* představuje cenný příspěvek k tématu smrti a umírání, jenž svým zaměřením jistě osloví a zaujme široké spektrum čtenářské obce. Kniha jistě nemůže a nechce suplovat faktograficky zaměřené publikace lékařské, psychologické či filosofické, ale právě její široký záběr, porozumění a vklad autorky z ní činí text, který stojí za (opakované) přečtení, protože každého čtenáře konfrontuje s jeho vlastním pojetím smrtelnosti a nutí jej přemýšlet o tzv. posledních věcech člověka.

Kniha je velmi přínosná i v souvislosti s oborem sociální práce, poněvadž nejenže originálně rekapituluje základní body thanatologické problematiky, ale současně ji rozšiřuje o další souvislosti přesahující zaměření krizové intervence či klinické psychologie, v jejichž rámci je námět smrti a umírání v pomáhajících profesích rozvíjen, troufám si říci, v převažující míře. Čtenář uvyklý na čistě odborná pojednání snad upřednostní obsáhlejší a systematičtější práci Heleny Haškovcové s názvem *Thanatologie*, již lze vnímat jako alternativu k recenzované knize — pomíneme-li publikace jednoznačně lékařské či psychologické. Obě zmíněné práce ale mají podle mého názoru odlišný záměr a cílovou skupinu a nijak významně si tedy nekonkurují. Naopak, velmi dobře se doplňují a nabízejí dva odlišné pohledy na stejné téma.

Na úplný závěr mi dovolu, abych připomněl jakýsi leitmotiv, který se nese celou knihou Jiřiny Šiklové. O smrti je potřeba mluvit a umírající v jejich závěrečné životní fázi neopouštět! I když ani jeden z těchto úkolů není nijak snadný.